

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.37>
УДК 336.24

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ

Допілка В.О.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри морського права
Одеського національного морського університету*

Павловська І.Б.,
*здобувач вищої освіти,
другого (магістерського) рівня
Одеського національного морського університету*

Допілка В. О., Павловська І. Б. Теоретико-правові засади відповідальності за порушення митних правил.

В статті досліджено правову природу понять «правопорушення» та «відповідальності» в контексті забезпечення дотримання вимог митного законодавства, оскільки забезпечення митної безпеки – це основне завдання митних органів кожної держави, у рамках якого вони повинні забезпечувати надходження мита й інших митних платежів до державного бюджету, захищати національного виробника, запобігати ввезенню в країну заборонених та небезпечних виробів, забезпечувати дотримання законів тощо.

В умовах недостатньої функціональної спроможності державних інститутів, високого рівня корупції та розвитку криміногенних формувань посилюються ризики і загрози дестабілізації економічної безпеки держави. Це зумовлює загострення соціально-економічної ситуації в суспільстві, погіршення якості життя населення та виникнення диспропорцій просторово-регіонального розвитку. Посилення впливу дестабілізуючих тенденцій на формування економічної безпеки держави вимагає розробки пріоритетних напрямів стосовно її зміцнення.

Боротьба з порушенням митних правил є значним, незадіяним на повну потужність, інструментом підвищення рівня економічної безпеки держави. Питання, що стосуються організаційно-правових засад боротьби з порушенням митних правил, зокрема, законодавче закріплення відповідальності за їх вчинення, є надзвичайно актуальними, що зумовило тему дослідження. У статті протидія порушенню митних правил розкривається через сутність адміністративної і кримінальної відповідальності за скоєні правопорушення. І саме наукове дослідження правової природи понять «відповідальність» та «правопорушення» із застосуванням методу співставлення та порівняння визначень різних теоретиків дає можливість розглянути вказані явища з найбільш повним їх вивченням із застосуванням до злочинів, що вчиняються у митній сфері.

Становлення та сучасний стан інституту відповідальності за економічні злочини пов'язаний безпосередньо із становленням та розвитком галузі митного законодавства. Однак, при цьому він зберігає свою автономність в цій галузі, оскільки в ньому чітко визначена правоохоронна направленість, тісно пов'язана із тими галузями законодавства, що містить норми, санкції яких повинні захищати правовідносини, що складаються у всіх сферах та областях суспільного життя, тобто кримінальним, адміністративним законодавством.

Ключові слова: правопорушення, адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, митні правила, контрабанда, нормативно-правове забезпечення діяльності.

Dopilka V. O., Pavlovska I. B. Theoretical and legal principles of liability for violation of customs rules.

The article examines the legal nature of the concepts of “offense” and “liability” in the context of ensuring compliance with customs legislation, as customs security is the main task of customs authorities of each state, within which they must ensure the receipt of customs duties and other customs payments, to protect the national producer, to prevent the import of banned and dangerous products, to ensure compliance with the law.

In the conditions of insufficient functional capacity of state institutions, high level of corruption and development of criminogenic formations the risks and threats of destabilization of economic security of the state amplify. This leads to aggravation of the socio-economic situation in society, deterioration of the quality of life and the emergence of disparities in spatial and regional development. Strengthening the impact of destabilizing trends on the formation of economic security of the state requires the development of priority areas for its strengthening.

Combating violations of customs rules is a significant, not fully operational, tool to increase the level of economic security of the state. Issues related to the organizational and legal framework for combating violations of customs rules, in particular, the legislative consolidation of responsibility for their commission, are extremely relevant, which led to the research topic. The article counteracts the violation of customs rules is revealed through the essence of administrative and criminal liability for offenses. And it is the scientific study of the legal nature of the concepts of "responsibility" and "offense" using the method of comparing and comparing the definitions of different theorists makes it possible to consider these phenomena with the fullest study of their application to crimes committed in the customs sphere.

The formation and current state of the institution of responsibility for economic crimes is directly related to the formation and development of customs legislation. However, it retains its autonomy in this area, as it clearly defines the law enforcement focus, closely related to those areas of legislation that contain rules whose sanctions should protect legal relations in all spheres and areas of public life, i.e. criminal, administrative legislation.

Keywords: offense, administrative responsibility, criminal liability, customs regulations, smuggling, regulatory and legal support of activity.

Постановка проблеми. Проблема правопорушень та боротьби з ними становить одну з найголовніших проблем будь-якої держави за всі часи її існування. Одними із правопорушень є правопорушення у митній сфері, тобто при перетині кордону з товарами, транспортними засобами чи іншим чином. Відповідно до вимог Митного кодексу України одним з головних завдань митних органів і є запобігання та боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил, що знаходить свій прояв у постійно здійснюваних заходах щодо виявлення, розкриття та припинення таких правопорушень.

Стан опрацювання цієї проблематики в Україні достатній для того, щоб були висвітлені численні прогалини та суперечності у нормативно-правових актах, що регулюють порушення митних правил та не дозволяють у повній мірі забезпечити достатній рівень боротьби з указаним явищем. Одним із важливих факторів підвищення ефективності боротьби з порушенням митних правил є розвиток нормативної бази та вдосконалення системи їх реалізації на практиці. На це неодноразово наголошували такі вчені як К. Бережна, Є. Додін, А. Дусик, С. Ківалов, Б. Кормич, О. Попівняк, Д. Приймаченк, Г. Соломенк, К. Червінко та інші дослідники, наукові дослідження яких містять ряд комплексних положень та висновків, формують методологічні засади протидії порушенню митних правил.

Метою статті є аналіз теоретичних положень відповідальності як явища в контексті засобу боротьби з правопорушеннями в сфері митного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Перехід України до ринкової економіки, лібералізація та активізація зовнішньоекономічних зв'язків, посилення міграції спричинили чимало нових процесів, які часом мають негативні наслідки. До останніх належить, зокрема, зростання рівня економічної злочинності, яка перешкоджає розвитку виробництва, поглинає інвестиційні ресурси, стимулює інфляцію, зменшує надходження до державного бюджету. Серед економічних злочинів найбільшу загрозу розвитку економіки становить порушення митних правил, зокрема, контрабанда. Проте боротьба з указаними правопорушеннями ведеться правоохоронними органами за допомогою кримінально-правових методів недостатньо ефективно через складність, суперечливість і нестабільність митного законодавства, до якого потрібно звертатися при застосуванні бланкетних норм статей 201 та 305 Кримінального кодексу України, якими передбачена відповідальність за цей злочин, а також недостатність відповідних наукових розробок. Не більшу ефективність має й адміністративна відповідальність.

Порушення митних правил є найбільш поширеним видом правопорушень у галузі митної справи. А механізм запобігання та протидії порушенням митних правил набуває своєї актуальності у процесі формування в Україні як правової, соціальної держави. Процес здійснення комплексної боротьби із зазначеними деліктами у митній сфері є необхідною умовою інтеграції нашої країни в європейський простір.

Щодо сутності загальної категорії «правопорушення» слід зазначити, що у юридичній літературі спостерігається єдність думок щодо того, що являє собою правопорушення. Правопорушення визначається як протиправне, винне, соціально шкідливе діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатної особи, що зумовлює юридично визначені негативні наслідки для правопорушника [1, с. 574; 2, с. 61]. Отже, серед ознак право-

порушення вчені виділяють, у першу чергу, таку ознаку як суспільна шкідливість, що характеризує сутність правопорушення. Антигромадську спрямованість правопорушення підкреслює також його ознака – протиправність. Наявність вольового усвідомлення вчинку, що виражається у протиправній дії або бездіяльності відображає наступну ознаку правопорушення – наявність діяння, його зовнішнього прояву. Серед ознак правопорушення виділено психологічну ознаку – винність [1, с. 574-576].

Тож, правопорушення – це винна дія або бездіяльність особи, яка порушує встановлені норми права, завдає шкоди й спричиняє юридичну відповідальність. При цьому має значення саме діяльність, яка є протиправною, але не різноманітні наміри, думки з приводу вчинення правопорушень не є правопорушеннями і вважаються юридично нейтральними, поки вони не проявилися як конкретні протиправні вчинки (діяння) суб'єктів. Правопорушення визначається як протиправна поведінка, яка здійснюється всупереч правовим нормам та завдає шкоди суспільству. Отже, «правопорушення – це суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння деліктоздатного суб'єкта, за яке чинний закон передбачає юридичну відповідальність» [3, ст. 901].

Правопорушення полягає в сукупності передбачених законом певних юридичних ознак діяння, при наявності яких його можна віднести до того чи іншого складу правопорушення. В основі будь-якого правопорушення лежить протиправна поведінка. Протиправна поведінка здійснюється всупереч правовим нормам, порушує суспільні відносини, завдає або здатна спричинити шкоду правам та інтересам громадян, суспільству, державі. Як випливає з самого терміну правопорушення – це порушення права, акт, протиправний праву, його нормам, закону. Вчинити правопорушення означає переступити право. Кожне окреме правопорушення як явище реальної дійсності є конкретним: воно вчиняється конкретною особою, в певному місці та у певний час, суперечить чинній правовій нормі, характеризується точно визначеними ознаками» [4, с. 6]. Адміністративне правопорушення (проступок) – протиправне, винне діяння, що порушує громадський порядок, власність, права і свободи громадян, встановлений порядок управління (наприклад, у галузях охорони праці та охорони здоров'я населення, митної справи, дорожнього руху та ін.) [1, с. 577].

Спираючись на загальне визначення правопорушення, наукові підходи щодо розкриття змісту його ознак, можна сформулювати визначення митного правопорушення. Таке правопорушення (у широкому розумінні) являє собою незаконну, винну (умисну чи необережну) дію чи бездіяльність, що порушує встановлений порядок у сфері митної справи і за яку міжнародним та вітчизняним законодавством передбачено юридичну відповідальність.

Водночас, понятійний базис «відповідальності» знаходиться на перетині дослідницьких площин філософії, психології, соціології, педагогіки, юриспруденції. Кожна наука має своє бачення і підходи до дефініції «відповідальності».

У науковій літературі неодноразово порушувалось питання про час і місце виникнення поняття «відповідальність», а також про те, хто вперше надав йому категоріального значення. Так, згідно із результатами досліджень науковців, термін «відповідальність» уперше з'явився в юриспруденції в другій половині XV ст. та інтерпретувався як обов'язок. Досліджуючи проблему відповідальності з точки зору філософії, В. Канке вважає, що в теоретичному плані це поняття ввів Дж. С. Міл у роботі «Про свободу» [5]. Дещо по-іншому вважає О. Плахотний, який пов'язує введення категорії «відповідальність» з ім'ям англійського вченого А. Бена і його роботою «Emotions and Will» [6, с. 11].

Автор зробив висновок про те, що відповідальність виникає в результаті соціальної необхідності узгодження поведінки людини з системою суспільних відносин як сфера меж, рамок необхідної поведінки людини, вимог суспільства (чи класу) до індивіда, як невідворотність надавати звіт за свою поведінку перед особою чи організацією, які мають право закликати до звіту. Відповідальністю є «соціальне відношення обмеження свободи кожного індивіда з позиції інтересів суспільства, покладання волі суспільства на вільну свободу індивіда, направлення його активності в певні рамки» [6, с. 16].

Огляд етимології слова «відповідальність» в українській, англійській та французькій мовах свідчить, що у всіх цих мовах відповідальність пов'язана із виконанням обов'язку, із необхідністю робити звіт про свою поведінку. Так, великий тлумачний словник української мови трактує термін «відповідальність» як покладений на когось або взятий на себе обов'язок за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова [7].

В Оксфордському тлумачному словнику англійської мови «responsibility» означає «бути відповідальним, зробити що-небудь без чужої підказки»; «те, за що відповідає особа»; «обов'язок» [8]. Згідно зі словником Робера у французькій мові іменник «responsabilite» є «обов'язок» або «необхідність спокутувати провину, виконати свій обов'язок, договір» [9]. Узагальнюючи свої пошуки щодо аналізу етимології поняття «відповідальність», К. Муздибаєв зазначає, що, за виключенням окремих відтінків, значення слова «відповідальність» у російській, англійській, німецькій та французькій мовах співпадає і пов'язане із виконанням обов'язку та необхідністю звітувати за це [10, с. 8].

Юридична відповідальність на думку О. Іванової відрізняється від інших видів соціальної відповідальності «формальною визначеністю, обов'язковим дотриманням правових норм, публічним контролем за їх виконанням, застосуванням до правопорушника заходів примусу, запобіганням правопорушенням та охороною правопорядку» [11, с. 23]. При цьому юридична відповідальність спрямована не тільки на покарання правопорушника, а й на забезпечення особистих немайнових та майнових прав людини, розвиток соціальних благ, поширення духовно-культурних цінностей, гарантування суспільно-правових інституцій. Як зазначає з цього приводу Л. Белая: «Соціальна роль юридичної відповідальності полягає у тому, що саме наявність відповідальності спонукає людей до певного (позитивного) варіанту поведінки. В даному випадку вона виступає у якості стимулу правомірної поведінки і антистимулом – вчинення правопорушення» [12, с. 3].

Дослідження категорії «юридична відповідальність» має свої особливості, у зв'язку з багатоаспектністю цього феномену, суб'єктивним ставленням дослідника, а також відсутністю єдиного законодавчого визначення. Через це у наукових правничих колах і досі не сформований єдиний погляд на юридичну відповідальність. І. Сердюк, розглядаючи юридичну відповідальність в аспекті теорії правовідносин, зазначає, що вона є різновидом «правоохоронних відносин, що виникли з факту правопорушення між державою в особі її судових і правоохоронних органів та особою, винною у його вчиненні та юридичним обов'язком правопорушника зазнати позбавлення певних цінностей, що йому належали; під кутом реакції держави на факт вчинення правопорушення та подальшого впливу на поведінку винної особи, юридичну відповідальність необхідно розуміти як здійснювані уповноваженими державою суб'єктами заходи державного примусу до особи, котра вчинила правопорушення» [13, с. 34].

Найбільш поширеною в науковій літературі є класифікація юридичної відповідальності на підставі належності до правової галузі й, одночасно, виду правопорушення, з яким вона пов'язана. У такому ракурсі виділяють чотири види юридичної відповідальності: кримінальну, адміністративну, цивільну й дисциплінарну.

В галузі митної справи застосовують кримінальну та адміністративну відповідальність. Настання адміністративної відповідальності за порушення митних правил передбачене положеннями Митного кодексу України, однак, адміністративна відповідальність за такі порушення настає тільки у тому випадку, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою настання кримінальної відповідальності.

Аналіз кримінальної та адміністративної відповідальності дозволяє стверджувати наявність між ними схожих елементів, що зумовлено належністю до однієї суспільно-правової категорії юридична відповідальність. Разом із тим адміністративна відповідальність має низку специфічних підстав, які й відрізняють її від кримінальної відповідальності. Так, нормативною підставою кримінальної відповідальності є виключно Кримінальний кодекс України, у той час як настання адміністративної відповідальності передбачене Кодексом України про адміністративні правопорушення та низкою інших нормативно-правових актів. Зокрема, згідно із ст. 2 Кодексу України про адміністративні правопорушення «питання щодо адміністративної відповідальності за порушення митних правил регулюються Митним кодексом України» [14]. Фактичною підставою настання адміністративної відповідальності є вчинення особою адміністративного правопорушення (проступку), при цьому до кримінальної відповідальності особа притягається виключно у разі вчинення кримінально-караного діяння. Як слушно з цього приводу зазначає П. Лютиков: «Варто визначитись те, які саме склади адміністративних проступків мають безпосереднє відношення до публічного адміністрування, а отже і пов'язані з адміністративним правом. Це питання істотно актуалізується з введенням нового інституту – інституту кримінальних проступків, які фактично разом із дисциплінарними та адміністративними проступками, цивільними деліктами та злочинами утворюють модифіковану систему правопорушень» [15, с. 636].

Численні наукові дослідження мають досить важливе теоретико-прикладне значення для розвитку нормативно-правової бази регулювання відповідальності за порушення митних правил, проте вони не вирішують питання підвищення дієвості адміністративно- та кримінально-правового механізму запобігання та протидії порушенням митних правил. Поряд із значними досягненнями у сфері протидії правопорушенням у митній сфері не всі завдання є вирішеними. Сучасні наукові дослідження проблем запобігання та протидії порушенням митних правил є фрагментарними.

З практичної точки зору позитивним кроком влади у боротьбі з митними правопорушеннями, а конкретно – контрабандою як одним із головних видів порушення митних правил, є внесення Законопроекту № 5420 від 23.04.2021 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів». Проте, на нашу думку, у існуючому вигляді він не вирішує проблеми на митниці, а створює додатковий тиск на законослухняних підприємців, оскільки проблема боротьби з кон-

трабандою – не у відсутності відповідальності, а у відсутності реальних розслідувань та покарань. Закон має давати впевненість у тому, що держава справді захищає чесний бізнес та карає порушників, а не навпаки. Криміналізація ж певних видів порушення митних правил має бути направлена перш за все на реалізацію відповідальності за порушення на практиці, а не лише закріплення її в нормативно-правових актах.

Висновки. Сьогодні таке явища як митні правопорушення набуло масштабних розмірів і розглядається не лише в межах конкретної держави чи певного регіону, а на світовому рівні, адже притаманна чи не усім країнам та регіонам світу. Для подолання їх поширення та негативного впливу кожна держава докладася всіх зусиль, розробляючи та реалізуючи низку програм, завдань, вдосконалюючи своє законодавство та практику боротьби з ними. Послідовна реалізація розроблених організаційно-економічних заходів боротьби з порушенням митних правил на прикордонних територіях України дозволить забезпечити підвищення рівня їх інвестиційної привабливості, надходження додаткових фінансових ресурсів до Державного бюджету, декриміналізацію діяльності підприємницьких структур, захист національних інтересів держави, покращення системи перетину через державний кордон, керованість процесу балансування параметрів розвитку внутрішнього споживчого ринку, раціоналізацію міждержавних зовнішньоторговельних відносин, що в комплексі призведе до формування потужних резервів для зміцнення економічної безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. X.: Право, 2016. Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац.юрид.ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.
2. Молдован В. В, Чулінда Л.І. Правознавство: навч. посіб. 2-ге вид. К.: Центр учбової літератури, 2010. 184 с.
3. Міжнародна поліцейська академія. Київ. 2003р. Вид. дім ЮрІНЕ т. 1. ст. 901 (1230 ст.).
4. Цвік М.В., Петришин О.В., Авраменко Л.В. Загальна теорія держави і права: підруч. Харків: Право, 2009. 584 с.
5. Міл, Джон Стюарт. Про свободу: Есе / Пер. з англ. К.: Видавництво Соломії Павличко Основи, 2001. 463 с.
6. Плахотный А.Ф. Проблемы социальной ответственности. К.: Вища школа, 1981. 191 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
8. Oxford English Dictionary, second edition, edited by John Simpson and Edmund Weiner, Clarendon Press, 1989, twenty volumes, hardcover, ISBN 0-19-861186-2.
9. Робер Александр Николаевич. Энциклопедический словарь. Ефрон. СПб., 1899. Т. 26 «а». С. 858.
10. Муздыбаев К. Психология ответственности / Спб.: Изд-во Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. 238 с.
11. Іванова О.І. Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності. Вісник Академії адвокатури України. 2012. №3. С.21-26.
12. Белая Л. В. Удосконалення інституту юридичної відповідальності як фактор формування демократичної, соціальної, правової держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 23 с. 17.
13. Сердюк І.А. Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «юридична відповідальність». Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. №1. С.30-35.
14. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 року №8073-Х. Верховна Рада України. Законодавство : офіційний вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 06.03.2021 року).
15. Митна справа : підручник / за ред. А.І. Крисоватий, С.Д. Герчаківський, О.Б. Дем'янюк та ін. Тернопіль : ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2014. 540 с.